

CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR DERSİM SORUNU

Suat AKGÜL*

GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat bölümünde yer alan Tunceli, doğusunda Bingöl, batısında Malatya, kuzeyinde Erzincan, Kuzey-doğusunda Erzurum, güneyinde Elâzığ illeri arasında kalan, 7774 km² lik alana sahip küçük bir il görünümündedir¹.

Doğu Anadolu'nun İç Anadolu ile birleştiği yerde oldukça arızalı sınırlarla çevrili bir bölge olan Tunceli, kuzeyinde Munzur sıradağları ve kısmen Karasu nehri, doğuda Peri/Büyüksu, güneyde Muratsuyu, batıda Karasu ile çevrilidir. Bölgenin en eski yerleşim merkezleri, Çemişgezek, Mazgirt, Pertek ve Hozat olup tarihte de bölge, Dersim adıyla bilinmektedir².

Dersim'in Selçuklulardan önceki tarihi hakkında pek fazla bir bilgi yoktur. Ancak tarihin en eski dönemlerinden beri bölgenin bir iskân merkezi olduğu şüphesizdir. Bir takım kaynaklar, Dersim'e önce Sümerlerin daha sonra da Âsurların hakim olduğunu kaydetmektedir³. Avrupalı tarihçilerden Maspero ve De Morgan'ın millattan önce Dersim'de Turanî bir ırkın varlığından söz ettikleri belirtilerek, Önasya ve Mezopotamya'da büyük imparatorluklar meydana getirmiş olan devletlerle irtibat kurulmaya çalışılmıştır⁴.

Anadolu birliğini sağlayan Hititler de bir süre Dersim'e hâkim olmuş fakat bu uzun sürmemiştir. Bölge daha sonra sırasıyla Med,

*Kara Harp Okulu Öğretim Görevlisi.

1. *Tunceli İl Yıllığı*, Ankara 1973, s.27.

2. M. Abdulhalûk Çay, "Tunceli Mezartaşları ve Türk Kültüründeki Yeri" *Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl XXIII/1-2, Ankara 1985, s. 154.

3. Ömer Kemal Ağar, *Tunceli-Dersim Coğrafyası*, İstanbul 1940, s.26.

4. Hıdır Öztürk, *Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi*, Ankara 1984, s.1.

Pers ve Makedonyalıların eline geçmiş, Orta Asya kökenli olan Part'ların bir dizi hâkimiyet mücadelesi sonucu bölgeye nüfuz etmeleri Roma hâkimiyetiyle son bulmuş, Büyük Roma Devleti'nin 395'te ikiye ayrılması üzerine Dersim Doğu Roma Devleti'nin sınırları içinde kalmıştır.

Dağlık ve sarp bir bölge olan ve adeta doğal bir kale görünümündeki Dersim'e tam anlamıyla nüfuz etme hemen hemen hiç bir güç tarafından gerçekleştirilememiştir. Müslüman Arapların Anadolu üzerine yaptıkları saldırılarda da Dersime hakim olma olayına rastlıyamıyoruz.

Büyük Roma Devleti ve Bizans'a hiç bir zaman tam anlamıyla bağlanmayan Dersim, Hıristiyanlık döneminde mutezile Hıristiyan mezheplerinin, İslâmlık döneminde de mutezile müslüman tarikatlarının sığındığı bir bölge olmuştur⁵.

Selçukluların tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte sadece Dersim ve civarı değil öncelikle doğu kesimi olmak üzere bütün Anadolu yeni bir çehreye bürünüyordu.

Tuğrul Bey, Alparslan ve Melik-Şah zamanlarında Anadolu'ya dalga dalga Türkmen (Oğuz) akınları olmaktadır. Önceleri Abbasi ordularında İslâm sınır boylarında gâzâ yapan, Horasan gazileri ile de gönüllü olarak Rumlarla savaşan Türkler, artık yurt tutmak maksadı ile kitleler halinde Anadolu'ya seferler düzenlemekteydiler.

Çağrı Bey'in 1018'de yaptığı keşif seferinden sonra Arslan Yabgu Oğuzları birkaç defa Anadolu'ya girmişlerdir; 1028'deki bir seferle Azerbaycan'a, Ermeni ve Bizans beldelerine ve Diyarbakır havalisine kadar yayılmışlardır. 1038'de Yabgular Anadolu'ya üçüncü kez girerler. 1042'de de büyük bir kuvvetle Van gölü ve civarına girmişler ve Anadolu'nun keşfi bu şekilde tamamlanmıştı⁶.

Tuğrul Bey'in İbrahim Yinal'ı Bizans'a karşı Anadolu seferine memur etmesi ve İbrahim Yinal'ın Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını başarıyla fethetmesi⁷ Türk tarihi bakımından önemli bir dönem noktası olarak dikkate değerdir. Çünkü Hıristiyan ve İslâm kaynaklarının da belirttiği gibi Türkmenlerin büyük göç dalgaları⁸

5. "Dersim", Türk Ansiklopedisi, c.XIII, Ankara 1966, s.109.

6. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s.119.

7. a.g.e., s.122.

8. a.g.e., s.123.

şeklinde Anadolu'nun içlerine doğru yaptığı yürüyüş Oğuz Türklerinin bu bölgeleri yurt edinmelerini ortaya koymasından bakımından önemlidir.

Erzurum ve civarına hükmeden ve buraları kendisine ikta olarak Alparslan tarafından verilen Ebu'l Kasım Saltuk, daha önce Tuğrul Bey zamanında 1057 ve 1059 yıllarında bu bölgelere akınlar yapmış Erzurum, Erzincan, Kemah ve Sivas'a kadar olan bölgelerde büyük bir Türkmen halkının başında hâkimiyet tesis etmişti⁹. Dersim ve civarı işte bu akınlar sırasında Oğuz Türklerinin yoğun uğrak bölgesi haline geldi.

1071 yılında Malazgirt zaferi ile birlikte Türkmen göçleri en yoğun bir şekilde Anadolu içlerine doğru akmaya devam etti. Selçuklular Doğu Anadolu'da yeni idari teşekküller meydana getirdiler. Saltuklular, Mengücekler, Denişmendler ve Artuklar gibi Beylikler kuruldu.

Dersim yöresinde yaşayan Türkmenler önce Erzincan ve havalisine hâkim olan Mengücek Beyliği'nin idaresi altına girdi¹⁰. Nazımiye ve civarı Saltukluların hâkimiyet sahasına dahil oldu¹¹. Dersim, Doğu Anadolu'da Türk beyleri arasındaki iç savaşlarda elden ele geçti.

1228 yılında Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından Erzincan ve Kemah'ın işgali¹², Adıyaman, Kahta ve Çemişgezek kalelerinin fethedilmesiyle bölgedeki Mengücekliler hakimiyetine Selçuklular tarafından son verildi¹³. Böylece Dersim ve civarı Anadolu Selçuklularının bütünüyle hakimiyet sahasına girdi.

Anadolu'nun doğusundaki Türk beylik ve aşiretleri Anadolu Selçukluları zamanında özellikle de Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından büyük himaye gördü. Türkistan ve Horasan'dan doğu illerine gelen Alevî ve Türkmen aşiretleri bölge için dinamik bir unsur haline geldi. Bu aşiretler Dersim ve Erzincan civarındaki dağ etekleri başta olmak üzere birçok bölgeye yayılmaya başladılar.

Selçuklular devrinde Türkçe ve Dersim'in içine girdikten sonra da Zaza'ca konuşmaya başlayan bu Türk aşiretleri Moğolların Ana-

9. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s.4.

10. Türk Ansiklopedisi, *a.g.md.*, s.109.

11. Ö.K.Ağar, *a.g.e.*, s.27.

12. O. Turan, *Doğu Anadolu.*, s.65.

13. O. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.299.

dolu harekâtı sonucu Dersim'in sarp dağlarına sığınır¹⁴. Moğolların Anadolu istikâmetine doğru yürüttüğü bu büyük harekât, Dersim için olduğu kadar Anadolu içinde yeni bir dönüm noktasının meydana getirecektir.

Erzincan, Erzurum, Paflu ve havalisinde bulunan sayısız Türk aşiretleri Dersim'in kuytu köşelerine çekildiler. Erzincan şehrindeki birçok oymak da batı Dersim'e sığındı¹⁵.

Moğolların Anadolu'ya ilerleyişlerinde ilk engeli teşkil eden Harzemşahlar da Moğol akınlarından kaçarak Anadolu içlerine doğru geldiler. Sultan Alâeddin Keykubad'ın Harzemşah hükümdarı Celâleddin Harzemşah'ı 1230 tarihinde Erzincan yakınlarında Yassı-Çimen'de mağlup etmesi tamamen dağılmalarına ve bir daha toparlanamalarına sebep oldu¹⁶.

Celâleddin Harzemşah da Moğollardan kaçarken Tunceli'de bir dağlı tarafından öldürüldü. Harzem beyleri de Selçuklu hizmetine girdiler. Ancak bir kısım Harzem beyleri ve askerlerinin Selçuklu Sultanı'na başkaldırması üzerine meydana gelen çarpışmalarda Tunceli ve yöresine sığınır¹⁷.

Türkmen babalarının isyanı ve Moğol baskısı sonucu Anadolu Selçuklularında büyük bir sarsıntı meydana geldi ve 1243 yılındaki Köseadağ mağlubiyetiyle bölgede Moğol hakimiyeti başladı. Dersim ve civarı da Moğol hakimiyetine girdi. Bölge 1250 tarihinden itibaren İlhanlı Devleti'nin nüfuz sahasında kalmıştır. İlhanlılardan kaçan Türkmenler de dağlık bölgelere sığındılar.

Bölgede Türk beylerinin hakimiyet kurma çabası sonucu Dersim ve civarı önce Eretna Bey'in eline¹⁸ daha sonra ise Mutahharten'e geçti¹⁹. Kadı Burhaneddinde Mutahharten'i kendine bağlayarak bölge hakimiyetini ele geçirdi²⁰.

14. M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara 1983, s.85.

15. M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s.85.

16. O. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s.299.

17. Niyazi Ahmet, "*Dersim'de İlk Cinayet, Sultan Alâettin Dersim'de nasıl öldürüldü*" *Kurun*, 16 Eylül 1937. Ayrıca bkz: "Celâleddin Harzemşah" md. *İslâm Ansiklopedisi* c.III, İst. 1945, s.53.

18. Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara 1982, s.2.

19. Y. Yücel, *a.g.e.*, s.22.

20. Y. Yücel, *a.g.e.*, s.22.

1387 yılında Timur'un Anadolu'da görünmeye başlaması, Tunceli ve civarını yağmalaması, Erzincan üzerinde baskı kurması ve Sivas'ı ele geçirmesi Anadolu'da yeni bir güç olan Osmanlıları harekete geçirdi. Doğu Anadolu'da aralarında Çemişgezek ve Dersim havalisi emiri Yalman'ın da bulunduğu birçok Bey'in Timur'a destek vermesi üzerine bütün Anadolu'da büyük bir huzursuzluk meydana geldi²¹.

1402 Ankara savaşından sonra Tunceli ve civarında Osmanlı hakimiyetini pek görmüyoruz. Osmanlı ordusunun mağlubiyetinden sonra Timur uğradığı yerlerde Türk kabile ve boylarının üzerine yüklendi. Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde aşiret ve beylikler arasında savaşlar başladı. Dersim'deki Türk aşiretleri de birbirleriyle çatışmaya girdi. Nazımiye civarında Hormeklilerle Haydaran ve Alan aşiretleri arasında çetin boğuşmalar oldu. Kara Yakup adındaki bir Dersimli, Dersim kabilelerini idaresi altında topladı ve İlbeyi ünvanını aldı²².

Timur'un orduları Anadolu'dan çekilince doğu illerinde birbirleriyle çatışan çeşitli Türk beyleri türemiş bu durum bölgede Akkoyunluların hakimiyetine kadar sürmüştür. Akkoyunluların sahneye çıkıp doğuda hakimiyet çabaları Osmanlıları tehdit etmeye başladı. Ancak Fatih Sultan Mehmet'in 1473'de Otlukbeli'nde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı mağlup etmesiyle Osmanlılar doğuda hakimiyeti ele geçirdiler. Dağılan Akkoyunluların ve onlara destek verenlerin birçoğu Ovacık ve Pülümür'e sığındılar²³.

İran'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan ve Anadolu'yu mezhep yoluyla ele geçirmeye çalışan Şah İsmail, 1502 tarihinde tahta geçti. Bu durum Osmanlılar için büyük bir tehdit unsuru oldu. Şah İsmail özellikle doğu illerindeki Alevîleri ve Dersim'deki kabileleri kendisine çekmeye çalıştı²⁴. Ancak Şah İsmail Doğu Anadolu'da tam olarak bir hakimiyet tesis edemedi. Fakat birçok Alevî ve aşiret Şah İsmail'in tarafını tuttu²⁵. Osmanlılar için büyük bir tehlike olan Şah İsmail ve Safevi meselesi Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihinde Çaldıran zaferiyle son buldu. Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e

21. İskit Yayınları, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.I, İstanbul 1957, s.125.

22. M.Ş. Fırat, *a.g.e.*, s.91.

23. Ö.K. Ağar, *a.g.e.*, s.27.

24. M.Ş. Fırat, *a.g.e.*, s.92

25. Garo Sasuni, *Kürt-Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri (15.yy'dan Günümüze)*, Stockholm 1986, s.29.

yardım eden birçok aşiret ve Alevî gruplarını da cezalandı. Canlarını kurtaranlardan birçoğu Dersim dağlarına sığındılar. O günden beri Dersim bölgesi merkezi otoriteye karşı potansiyel, birçok defa da aktif tehdit merkezi oldu²⁶.

Görüldüğü gibi XVI. yüzyıla kadar Dersim ve civarına değişik zamanlarda ve değişik sebeplerle birçok Türkmen grubu yerleşmiştir. Bu yüzyıla kadar Dersim'de Yıva, Ağaçeri, Çavundur, Döğer, Çepni ve Eymir başta olmak üzere Türk boyları yer tutmuşlardır. XVI. yüzyıl içinde ise Uluyörük ve Bozoklu oymakları yerleştiler²⁷. Bozulus Türkmenleri de Dersim yaylalarından yararlanıyorlardı²⁸.

XVI. yüzyıldan başlayarak Doğu Anadolu'daki savaşlarda, Osmanlı hakimiyetine karşı olan mutezîleler (özellikle Alevîler) ve bir kısım Türk boyları, Dersim'i kendileri için iyi bir barınak olarak kullandılar.

Osmanlılar devrinde Dersim'i idarî olarak ilk, Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak olarak görmekteyiz. Daha sonra Dersim, has, zeamet halinde Çemişgezek, Pertek ve Sağman beylerine tâbi oluyor. Tanzimat'a gelinceye kadar Dersim'deki beylerin hakimiyeti altında, merkezî otoritenin etkisinden uzak bir şekilde yönetiliyor²⁹. 1848'de Dersim, Hozat'tan idare edilen bir kaza olmuştu. Fakat Hükümet, Dersimli üzerinde bir otorite kuramamıştı³⁰.

1860'lardan sonra ise Dersim'de, sırasıyla Şah Hüseyin, Gülâbi, Mansur ve Şeyh Süleyman gibi reislerin idareye hakim olduğunu, 1875'de Hüseyin Bey'in Pülümer'e, Gülâbi Bey'in de Mazgirte Kaymakam olarak tayin edildiklerini görüyoruz.

Görüldüğü gibi, Tanzimat'tan sonra ki idarî teşkilâtlanmada Dersim'e, bölgede hakim olan "ağa" ve "şeyh"lerden atama yapılmaktaydı³¹. Bu durum ise Dersim üzerine hükümetçe yapılacak olan, ıslahat ve tedip hareketlerine etki ediyor; bölge kaymakamları, mutasarrıf ve memurları bu hareketleri önlemeye veya geçiştirmeye çalışıyorlardı.

26. G. Sasuni, *a.g.e.*, s.34.

27. Türk Ansiklopedisi, *a.g.md.*, s.109.

28. Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s.2-3.

29. Ö. K. Ağar, *a.g.e.*, s.30.

30. L.Molyneux-Seel, A Journey in Dersim, *The Geographical Journal*, v.XLIV, 1149, July-December London 1914, s.51.

31. Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti Jandarma Umum Kumandanlığı, *Dersim*, Ankara 1932?, s.56. (Bundan sonra TCDVJUK olarak kısaltılacaktır).

Dersim'de hükümet nüfuzu 1880 tarihinde "Vilayet" haline gelmesiyle başladı³². 1888'de merkez Hozat olmak üzere, Ovacık, Çemişgezek, Çarsancak, Mazgirt, Pertek, Kuzican, Kızılkilise (Nazımiye) ve Pah kasabalarıyla, Mamuret-ül Aziz (Harput) vilayetinin bir sancağı haline dönüştürüldü³³. Dersim, bir sancak olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar bu durumunu devam ettirmiştir.

I. OSMANLI DÖNEMİNDE DERSİM İSYANLARI

Osmanlı İdaresi altında Dersim, uzun yıllar aşiret hayatını muhafaza etti. Seyit ve Ağaların elinde derebeylikle idare edildi³⁴. Dersim'deki bu feodal yapı, başındaki derebeyinin ve onun baş destekçisi ağanın, seyidin zorlaması ile her zaman merkezî otoriteye karşı büyük bir tehlike oluşturdu. Bu tehlike de yer yer çeşitli isyanlara sebebiyet verdi³⁵.

Dersimliler, Yavuz-Safevî mücadelesinden bu yana hükümet otoritesine başkaldırır bir vaziyetteydiler. Sadece yaşadıkları bölgelerde değil, yakın şehirleri de tehdit eder hale geldiler. Özellikle Bayburt, Eğin, Kangal hattâ Sivas'a kadar olan bölge Dersim aşiretlerinin hareket sahasına giriyordu³⁶.

Osmanlılar öncelikle Dersimlileri askere almak istediler. Fakat bunda çoğu kez başarısız oldular³⁷. Erzurum Müşir'i Samih Paşa'nın bayındırlık ve bir takım tedbirleri içeren girişimleri de sonuçsuz kaldı. 1863 senesine kadar Dersim'e hakim olan derebeyi Hüseyin'in tevkif edilip sürgüne gönderilmesi ile gerçekleşen adli tedbir de boşa çıktı. Çünkü Hüseyin Bey bir yolunu bulup sürgünden kaçarak tekrar Dersim'e geldi. Ölümünden sonra da yerine oğlu Ali bey geçti. Ali bey hükümet tarafından Dersim Umum Müdürü ünvanı ile Erzincan'da ikâmete memur edildi³⁸. Bu gibi idarî tedbirler de yetersiz kaldı ve Dersim'in merkezî otoriteye karşı mücadelesi devam etti. Böylece bu kez Süleyman ve Hüseyin Bey (Ali beyin yeğeni) adlarında yeni ağalar türedi. Hüseyin Bey de Pülümür Kaymakamlığı'na memur edildi³⁹. Mazgirt'te ise yine bir Dersimli olan Nafiz kaymakamlık yapmaktaydı⁴⁰.

32. T.C.D.V.J.U.K., a.g.e., s.57.

33. "Dersim", *Encyclopédie De L'Islam*, Tome II, Paris 1965, s.214.

34. Hakkı Naşit Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, İstanbul 1939, s.121.

35. Bilâl Aksoy, *Tarihsel Gelişim Sürecinde Tunceli*, c.I, Ankara 1985, s.205.

36. T.C.D.V.J.U.K., a.g.e., s.126.

37. T.C.D.V.J.U.K., a.g.e., s.56.

38. T.C.D.V.J.U.K., a.g.e., s.127.

39. T.C.D.V.J.U.K., a.g.e., s.128.

40. H.N. Uluğ, a.g.e., s.123.

Görüldüğü üzere Dersim'le ilgili yapılan bütün girişimler olumlu sonuç vermediği gibi, Dersim ve civarında nüfuz elde eden kişilerin hükümet tarafından "sus payı verilircesine" tekrar Dersim'de görevlendirilmeleri yeni bir takım huzursuzluklara kaynak teşkil etmiştir.

1860 ile 1877 yılları arasında geçen zaman içinde Osmanlı yönetimi Hozat ve Mazgirt'te birer kışla yaptırmış; bu kışlalarla Dersim'e nüfuz etmek istemiştir. Ama buna en büyük tepkiyi yine Osmanlı yönetiminin bu bölgeye memur olarak atadığı "kaymakam" ünvanını taşıyan kişiler gösterecektir. Bu Dersim ağaları nüfuz ve güçlerinin zayıflayacağı endişesiyle sadece Osmanlı'nın girişimlerini engellemekle kalmazlar, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi başlayınca Ruslara yardım vadederler⁴¹. Hozat ve Mazgirt kışlalarındaki asker cepheye alınca aşiret ağaları, bu merkezlere hücum ederek kışlaları yakıp, kasabaları talan ederler⁴². Kelkit-Bayburt hududuna kadar bütün Erzincan bölgesini hakimiyetleri altına almak isterler. Bunun üzerine Osmanlı Hükümetince bu hareketi engellemek maksadıyla Ali Şefik Paşa başkanlığında bir "tedip heyeti" Dersim'e gönderildi⁴³. Ancak bundan olumlu bir sonuç alınamadı.

1893-1905 yılları arasında Dersim'de karışıklıklar devam etti. Dersim'in civarındaki birçok kasaba ve şehirlerden, Osmanlı hükümetine tecavüze uğradıkları gerekçesiyle şikâyetler oldu. Bunun üzerine 1896'da Müşir Zeki Paşa olayları bastırmak için hükümetçe görevlendirildi. Zeki Paşa bir takım köklü tedbirler aldı ve durumu bir raporla hükümete bildirdi⁴⁴.

Müşir Zeki Paşa'nın aldığı tedbirlerle kısa bir zaman sükûnet sağlandı. Dersim'lilerin, Elâzığ ve Malatya havalisini nüfuzları altına alma girişimleri ise sonuçsuz kaldı⁴⁵.

Dersim'de 1905 yılı içinde de birtakım karışıklıklar meydana geldi. Hükümet bir tedip harekâtına gerek duydu. Ancak bu harekâttan Harput Valisi'nin isteği üzerine vazgeçildi⁴⁶. Fakat Dersim'de kıpırdanmalar devam etti.

41. T.C.D.V.J.U.K., *a.g.e.*, s.57 ve s.130.

42., M. Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Halep 1954, s.80 ve H.N. Uluğ, *a.g.e.*, s.123.

43. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.81.

44. T.C.D.V.J.U.K., *a.g.e.*, s.132.

45. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.81.

46. H.N. Uluğ, *a.g.e.*, s.129.

A- 1907 YILI

1907'de; Dersim'de, Kureyşan aşireti reisi Ali Çavuş, emrindeki 2000 kişi ile Kığı köylerini basar. Koçuşığı aşireti Hozat'ı, Şamuşığı ve Resik aşiretleri de Kemah ve Çemişgezek köylerine baskın yaparlar⁴⁷. Osmanlı hükümeti asayişin temini için Harput Redif Livası Kumandanı Neşet Paşa'yı görevlendirildi. Koçuşığı, Şamuşığı ve Resik aşiretlerinin üzerine yapılan ve 4-5 gün kadar devam eden bu harekât, asilerin dağıtılması üzerine sona erdi. Neşet Paşa da Dersim Komutanlığı vazifesi ile Hozat'ta bırakıldı.

1907 yılındaki bu tedip harekâtı, mevsim ve tabiatın zorlukları dolayısıyla istenildiği şekilde bitirilememişti. Bu durum Dersim aşiretlerini daha çok cesaretlendirmişti. Ayrıca Koçuşığı reislerinden Halil Ağa'nın oğlunun tutuklanması, aşiretlerin erzak ve hayvanlarının hükümet tarafından müsadere edilmesi, Dersim'e buğday girmesinin engellenmesi gibi tedbirler aşiretleri tekrar isyan hazırlığına sevketti⁴⁸. Ayrıca ihtiyaçları olan silâh ve cephanenin de Ermeniler tarafından dışarıdan tedarik edilmesi⁴⁹ üzerine Dersim aşiretlerinden bir kısmı harekete hazır duruma geldiler.

Bunun üzerine Dördüncü Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa Hükümetten; "hariçten silâh ve cephane tedariki suretiyle Ermenilerin fiilen Dersimlilere iltihakları halinde, devletin hariç tesirleri de hâiz mühim bir vaziyet karşısında kalacağını ve Dersim kıt'asının bir Ermeni fesat ocağı haline geleceğini" ileri sürerek daha köklü tedbirlerin alınmasını istedi⁵⁰. Bunun için de Neşet Paşa komutasına daha fazla silâh, cephane ve asker verilmesi gerektiğini belirterek 1908 yılı içinde büyük bir harekâtın gerekliliğini bildirdi.

Zeki Paşa'nın teklifleri Sadaret tarafından uygun görülmesine rağmen herhangi bir tedbir alınmadı. Sadece Malatya Redif taburu takviye olarak gönderilebildi.

B- 1908 YILI

1908 yılı ortalarında birtakım aşiret reisleri ve ileri gelenleri toplanarak isyana karar verip nasıl hareket edeceklerini tespit ettiler. Bu şekilde yeni ve büyük bir isyan başladı⁵¹. İsyân hareketi dev-

47. Burhan Özkök, *Osmanlı Döneminde Dersim İsyânları*, İstanbul 1937 s.7.

48. T.C.D.V.J.U.K., a.g.e., s.143. ATASE Arşivi, KL:1266 Ds:4 ve 5.

49. B. Özkök, a.g.e., s.8.

50. B. Özkök, a.g.e., s.8.

51. M.N. Dersimî, a.g.e., s.82.

Galatalı Şevket Bey komutasındaki Osmanlı birlikleri Dersimliler'in tekrar Ruslar tarafına meyilemelerini önleyerek aşiretleri etkisiz hale getirdi. Böylece bu önemli ve çok ciddi boyutlara ulaşan isyanın önüne geçilmiş oldu.

Dünya harbinin bitiminden sonra Dersim'de birtakım kıpırdanmalar olur fakat bu durum ciddi boyutlara ulaşmaz.

II. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE DERSİM

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı topraklarını İtilaf devletlerinin paylaşımına açık bir duruma getirmişti. Böylece zafer kazanan devletler emperyalist bir yayılma tutkusuyla rahat hareket etme imkânına sahip olmuşlardı⁶³.

Wilson Prensiplerinden yararlanan ve İngiliz entrikalarıyla da kışkırtılan Kürtler, özerk veya bağımsız bir Kürdistan isteğinde bulunmaya başladılar.

İngilizlerin desteğini alarak İstanbul'da kurulan ve temelinde ayrılıkçılık-Kürtçülük unsurları taşıyan Kürdistan Tealî Cemiyeti, faaliyetlerini Dersim ve yöresinde de yürütmekteydi⁶⁴.

İstanbul Polis Müdürlüğü görevinde bulunan Dersimli Miralay Halil'in de katıldığı ve başkanlığını Seyit Abdülkadir'in yaptığı bir toplantıda Doğu Vilayetlerine teşkilât kurmak maksadıyla bazı gençlerin gönderilmesi kararı alındı. Dersim'le Sivas-Koçgiri arasındaki münasebetler için İstanbul'da bulunan Dersimli bir binbaşının Eğin Kaymakamlığı'na tayini için uğraşıldı. Fakat bunda başarılı olunamadı. Bu bölgelerdeki faaliyetleri yürütmek için M. Nuri Dersimî (Baytar Nuri) görev aldı⁶⁵. Alişir de Dersim'in içinde teşkilatlanma faaliyetine girişti.

Gerek, Kürt Tealî Cemiyeti'nin üyeleri, gerek İngiliz gizli servisinin görevlileri, yöre aşiretleri arasında propağanda ve örgütlenme çalışması yürütüyor, ayrılıkçı bir ayaklanmanın hazırlıklarını

63. R. Salâhi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1973, s.I.

64. T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.II, İstanbul 1986, s.189.

65. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.121-122. Komal Yayınları, *Koçgiri Halk Hareketi*, s.36. T.Z. Tunaya, *a.g.e.*, s.190.

yapıyorlardı⁶⁶. Hatta Sivas ve civarında Fransız subay ve ajanlarının da bulunması bölgedeki aşiretleri hareketli bir hale getirmişti⁶⁷.

Osmanlı İmparatorluğu'nun can çektiği bu sırada yeni ve millî nitelikli bir hareket başlamıştır. Hareket, Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişi ve Fahri Yaveri Hazret-i Şehriyarî sıfatı ile Anadolu'ya geçmesiyle daha yaygın bir hâl aldı. Bu hareketin özü, işgalcilere karşı millî nitelikli bir başkaldırı olayı olmasıdır. Erzurum'da tertiplenen Kongreyle Türk Millî Mücadele hareketi önemli bir aşama kaydederek, işgallere karşı mücadele kararı alınırken, millî birlik ve beraberliğin de pekiştirilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak gerek İngilizlerin ve gerekse İstanbul'da merkezi bulunan Kürt Cemiyeti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki faaliyetleri Türk Millî Mücadelesi'ne karşı bir tehdit teşkil etmektedir⁶⁸. Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Erzurum'dan hareket eden M. Kemâl, Erzincan boğazında, "Dersim Kürtleri"nin boğazı tuttukları" gerekçesiyle engellenmek istendi⁶⁹. M. Kemâl bu sırada Dersim'in liderlerinden Alişan Bey'le görüşerek Dersim ve Koçgiri'nin de kendisini desteklemesini temin için çalışmasını istedi⁷⁰. Mustafa Kemâl Paşa'nın Millî Mücadele hareketini Kürtler bakımından tehlikeli gören Kürt Liderleri Kahta bölgesinde bir toplantı tertip ederek, isyan kararı aldılar. Ancak İngilizlerin "Kürt Sorunu" Kürtler'in lehine çözümleyeceklerine dair söz vermeleri üzerine isyandan vazgeçtiler⁷¹.

Bu sırada İngilizler tarafından görevlendirilen Binbaşı E.W.C. Noel de⁷² Dersim ve civarına sık sık gidip gelmeye, bölge aşiretleriyle çeşitli görüşmeler yapmaya başladı. Bnb. Noel Kürtler'in Lawrance'i halini aldı⁷³.

1919 yılı sonlarında Ermeni ve Kürt Liderleri arasında bir uzlaşma sağlandı. Bu uzlaşmaya göre Paris Barış Konferansı'na ortak bir bildiri sunarak "Birleşik Bağımsız Ermenistan ve Bağımsız bir Kürdistan" teklif ettiler⁷⁴.

66. S. Sonyel, *a.g.e.*, s.26-30.

67. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.122.

68. Komal Yayınları, *a.g.e.*, s.37.

69. M. Kemâl Atatürk, *Nutuk*, c.I, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s.5.

70. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.123. Komal Yayınları *a.g.e.*, s.39.

71. G. Sasunî, *a.g.e.*, s.162.

72. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Ankara 1988.

73. S. Sonyel *a.g.e.*, s.28.

74. Suat Akgül, "Paris Konferansından Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. VIII, sayı:23 (Mart 1992), s. 390-393.

Bu uzlaşmada Bnb. Noel'in büyük etkisi olduğu düşünülebilir. Çünkü Noel, Eylül 1919'dan itibaren Kürt ve Ermeniler'le çeşitli görüşmeler yapmış, birtakım tespitlerde bulunmuştu. Ayrıca Ermenistan ve Kürdistan sınırlarını kendi çalışmalarına göre belirler⁷⁵. Noel, Kürdistan yönünde faaliyet göstermekle kalmıyor, Türk Millî Mücadelesi'ni engelleyici entrikalar içine de giriyordu. Sivas Kongresi'ni Elâzığ Valisi Ali Galip ve birtakım aşiretlerle basmak isteyen Noel, M. Kemâl Paşa'nın, tutuklamak maksadıyla üzerlerine bir birlik göndermesiyle kaçmak zorunda kaldı⁷⁶. Bundan birkaç gün sonra da Ali Galip'in önerisi üzerine bölgeye atanan Dersim mutasarrıfı Osman Nuri Bey, Sivas Heyet-i Temsiliyesi'nin sert tepkisi üzerine, yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nce geri çekildi.

B- KOÇGİRİ İSYANI VE DERSİM

Türk Millî Mücadelesi boyunca Dersim yöresinin tanık olduğu en önemli olay Koçgiri isyanıdır. Türkçe konuşan ve Alevî olan Koçgiri aşireti, Sivas ve civarında yerleşmiş beş büyük kabileden meydana gelen bir aşiretti⁷⁷. Liderleri Alişan ve Haydar Bey isminde iki kardeşti. Haydar Bey, İmranlı (Ümraniye) bucağı müdürlüğünde bulunuyordu. Ayrıca Alişir de Koçgiri aşiretinde önemli nüfuzu olan bir kişiydi.

Koçgiri aşireti bölgesine komşu olan Dersim'(Hozat)de ise durum şöyleydi:

Hozat (Dersim) bir sancak olup, Nazımiye, Çemişgezek, Mazgirt, Ovacık (Pulur) bağlı ilçeleri durumundaydı. Munzur suyunun batısında bulunan Batı Dersim kuzey ve güney diye iki coğrafi bölgeye ayrılıyordu. Kuzeyde bulunan aşiretlere Seydanlılar, güneyindekine ise Şeyh Hasanlılar denilmekteydi. Özellikle Seydanlılar daimî olarak merkezî otoriteye başkaldırır bir vaziyetteydiler⁷⁸.

Koçgiri aşireti reisi Haydar Bey, Mondros Mütarekesi sırasında Kürt Tealî Cemiyeti'ne girmiş, İmranlı'da bu cemiyetin teşkilatını kurmuştu. Haydar Bey diğer aşiret reislerini de bu derneğe üye kaydetti. Jepin adlı gazeteleriyle Kürt bağımsızlığı hakkında yazılar

75. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.124.

76. M.K. Öke, *a.g.e.*, s.92-95.

77. Hamdi Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi VI'nci cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1974, s.260-261.

78. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.260.

yayınlanıyordu. Derneğin sekreterliğini ise Alişir yapıyordu. Nazmi Sevgen'e göre perde arkasında bu işleri yürüten kişi Alişir'di⁷⁹.

Alişir, 1920 Martında Ovacık ve Hozat'ta halka propaganda konuşmaları yapıyordu. İstanbul'dan, Kürt Tealî Cemiyeti reisi Seyit Abdülkadir'den çeşitli gizli talimatlar aldı. Bu iş için kuryelik görevini, Koçgiri'nin Armudan Köyü'nden Mığırdıç isminde bir Ermeni yapmaktaydı. Alişir buradan aldığı talimatlara göre hareket ediyordu⁸⁰.

Kangal İlçesi'nin Yellice Nahiyesi'nde Hüseyin Abdal Tekkesi'nde yapılan bir toplantıda başta Canbegan ve Kurmeşan olmak üzere birtakım aşiretler çeşitli kararlar aldılar. Sevr Anlaşması'nın uygulanmasını, bağımsız bir Kürdistan kurulmasını ve bu uğurda savaşılmasını istemekteydiler. Bu anlaşmada, Batı Dersim'de 45 bin kişilik bir ordunun hazır bulunduğu buna Doğu Dersim'den de katılanlar olacağı bildirilerek aşiretler galeyana getiriliyordu⁸¹.

Bu çalışmalarla hazır bir kıvama gelen bölge aşiretlerinin isyanı, ilk olarak, Zara'da Çulfa Ali Karakolu'nun basılmasıyla başladı. Bunun üzerine birçok yerde karakollar basılarak ve cephanelerine el konuldu. Bölgeye mühimmat sevkiyatıda engellendi.

Durumun ciddi boyutlara ulaşması üzerine Sivas Vilayeti, Ankara'dan aldığı emre göre, Koçgiri aşireti reisi Alişan'ın Refahiye Kaymakam vekâletine, kardeşi Haydar'ın da İmranlı Müdürlüğü'ne tayin edildiğini bildirdi⁸².

Daha öncede Osmanlı İmparatorluğu döneminde alınan tedbirlerden olan bölge ileri gelenlerinin ve nüfuz sahiplerinin, isyan ettikleri yerlere memur olarak atanmaları olumsuz sonuçlar doğurmuştu. İşte, son alınan bu tedbirde öncekiler gibi aşiret reislerinin etkinliğini ve nüfuzunu daha da artmalarından başka bir işe yaramamıştır.

Alişan ve Haydar Beyler'in bu görevlere getirildiği sıralarda Alişirde 150 kişilik bir kuvvetle Kemah'ta soygun ve yağmacılığa başlamıştı⁸³. Dersim'de bulunan Haydar Bey'den bu olayı engellemesi isteniyordu. O da göstermelik bir Koçgiri Müfrezesi ile Hükü-

79. Nazmi Sevgen, "Yakın Tarihin Esrarla Örtülü Hâdiseleri ve Koçgirili Alişir" *Tarih Dünyası*, yıl: 1, sayı: 9 (15 Ağustos 1950), s.378.

80. N. Sevgen, *a.g.m.*, s.378.

81. N. Sevgen, *a.g.m.* s.378.

82. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.127.

83. Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, c.IV, Ankara 1978, s.87.

met adına harekete geçti. Fakat Alişir'in etkisiz hale getirilmesi bir tarafa, olayın üzerine dahi gidilmeyerek durum böylece kapatıldı.

Alişan Bey de beraberindeki yüze yakın bir kuvvetle Ovacık'a gitti. Buradan da bir kısım aşiret reislerini yanına alarak Hozat'a geçti. Alişan Bey, geleneksel bir yemin töreniyle "Kürdistan'ın bağımsızlığı için mücadele etme" kararını aldı⁸⁴.

Ancak, Hozat aşiretlerinin bu toplantısına bölgenin en önemli liderlerinden Seyit Rıza, bu aşiretlere güveni olmadığı gerekçesiyle iştirak etmedi.

Hozat'ta yapılan bu toplantıda Ankara Hükümeti'ne aşağıdaki muhtıra verildi⁸⁵.

"I- Kürdistan muhtariyet idaresine muvafakat eden İstanbul Saltanat Hükümeti'nin bu baktaki kararını Mustafa Kemal Hükümeti'nin de resmen kabul edip etmeyeceğinin açıklanması,

2. Kürdistan muhtariyat idaresi hakkında Mustafa Kemal Hükümeti'nin görüş noktası ne olduğu hususunda Dersimliler'e acele cevap verilmesi,

3. Elaziz, Malatya, Sivas ve Erzincan mıntıkları hapishanelerinde, mevcut bütün Kürt mevkularının hemen serbest bırakılması,

4. Kürt çoğunluğu bulunan mıntıklardan Türk memurlarının çekilmesi,

5. Koçgiri mıntikasına gönderildiği haber alınan askerî müfrezelerin derhal geri alınması."

Bu muhtıra, Abbasan aşireti reisi Meço Ağa tarafından Dersim Mutasarrıfı Rıza Bey'e verildi. Rıza Bey, Dersim'i terkederek durumu Ankara Hükümeti'ne bildirdi. Bunun üzerine Ankara Hükümetince, Elâzığ'dan Dersim'e bir öğüt verici heyet gönderildi. Bu heyet, isteklerin kabul edileceğini bildirerek zaman kazanma yoluna gitti. Bunun üzerine Elâzığ'dan Ankara Hükümeti'ne sert bir telgraf daha çekildi. Batı Dersim aşiretleri tarafından hazırlanan bu telgrapta Sevr'in uygulanması aksi takdirde silâhlı mücadele yapılacağı bildiriliyordu⁸⁶.

84. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.128. Komal Yayınları, *a.g.e.*, s.48.

85. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.128-129.

86. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.129.

M. Nuri Dersimî programlarını şu şekilde açıklar: "Önce Dersim'de Kürdistan'ın istiklâli ilân edilecek, Hozat'ta Kürdistan bayrağı dalgalanacak, Kürt millî kuvvetleri Erzincan, Elâzığ ve Malatya istikametlerinden Sivas'a doğru hareket ederek Ankara Hükümeti'ne Kürdistan'ın bağımsızlığı için baskı yapılacaktır⁸⁷.

Ancak bu program başarıya ulaşamaz. Çünkü Ankara Hükümeti olayın ciddiyetini kavrayarak birtakım önlemler aldı. Bunlardan en etkili de Dersim aşiretlerinin ileri gelen liderlerinden Meço ve Diyap Ağa'ların Dersim mebusu olarak Ankara'ya gitmeleri oldu. Çünkü Dersim halkı arasında Meço ve Diyap Ağalar'ın kendi isteklerini yeterince savunabilecekleri inancı yayılmıştı⁸⁸.

Bu gelişmelerden sonra Dersim aşiretleri üzerinde Seyit Rıza'nın büyük bir otorite kurduğunu görüyoruz. Seyit Rıza, Dersim'in merkezini işgal ederek Ankara Hükümeti'ne bir telgraf çekti. Bu telgrafta; "Ankara'da bulunan ve Dersimliler adına mebus tayin edilen şahısların Dersim'i katiyyen temsil edemeyecekleri, Dersim'in bağımsız bir Kürt idaresi istediği ve bu millî istek Ankara Hükümeti tarafından kabul ve resmen ilân edildikten sonra ancak, Kürdistan'ın bir Konfederasyon şeklinde Ankara ile işbirliği yapabileceği" bildirilmekteydi⁸⁹.

Bu arada Koçgiri ile irtibatı sağlayan ve askerî harekâtı düzenleyen Baytar Nuri tutuklandı. Bu tutukluluk Seyit Rıza'nın Ankara Hükümeti nezdinde girişimiyle kaldırıldı⁹⁰. Baytar Nuri, Dersim aşiretleri arasındaki irtibat ve münasebetleri yürütmeye devam etti⁹¹. Bu faaliyetler sonucunda Koçgiri ve Dersim bölgesi kaynayan bir kazan haline gelir. Koçgiri aşiretleri biran evvel topyekûn bir isyanda ısrar ederken; Dersim aşiretleri zamanın biraz daha olgunlaşmasını ve tabiat şartlarının isyan için uygun hale gelmesini istemektedirler⁹².

Bu gerginlik İmranlı'da bir kısım asker kaçağının hükümet kuvvetleri tarafından yakalanması üzerine doruk noktasına ulaştı. Çünkü bu asker kaçakları Kızıltepe Kör Rıfat ve Karmanlı Nuri idaresindeki asiler tarafından kurtarıldı. Bu kişiler uzun zamandır

87. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.130.

88. Komal Yayınları, *a.g.e.*, s.52.

89. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.133.

90. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.135.

91. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.137.

92. Komal Yayınları, *a.g.e.*, s.139.

bu civarlarda faaliyet gösteren Zalim Çavuş ve Alişir gibi asilerin bulunmasından cesaret alarak başkaldırırlar. Olaylara İmranlı Bucak Müdürü ve Koçgiri aşireti lideri Haydar Bey müdahale etmez. Bunun üzerine 6. süvari Alay'ı tarafından İmranlı'daki asilere müdahale edilir ancak başarılı olunamaz. Üstelik Alay Komutanı da şehit edilmiştir⁹³. Böylece İmranlı tamamen asilerin eline geçti.

8 Mart 1921'de de Ovacık aşiretlerinden 2500 kişilik bir grup Munzur dağları eteğinden Kemah'a geçerek şiddetli çarpışmalar sonucu kaymakam ve jandarma komutanını esir aldılar.

Koçgiri aşireti reisi Haydar Beyde arkadaşı Mithat aracılığıyla Dersim'de bulunan Alişan Bey'e bir haber göndererek; "Her kabileden 50 kişinin Koçgiri'ye yardıma gelmesini" istemekteydi⁹⁴. Bunun üzerine Dersim'den, başlarında Pezgâvır aşireti reisi Bıra İbrahim, Maksudan reisi Polis Munzur, Çerpazin nahiyesi sabık müdürü Mustafa, Arslan aşiret reisi Mahmut Ağalar'la Alişir'in bulunduğu bir kuvvet Koçgiri'ye yardıma gelir⁹⁵.

Gittikçe gelişen bu isyancı guruplara; Drejan, Atma ve Perçikan aşiretleri de katılacaklarını bildirdiler. İsyancı güçler, yer yer bölgeyi hakimiyetleri altına almaya başladılar⁹⁶. Bunun üzerine, Sivas Vilayeti birtakım girişimlerde bulunarak ve İmranlı'da faaliyet gösteren aşiretlerin, Dersim aşiret reisleri ve şeyhleri tarafından uyarılması istendi. Ancak buna Dersim aşiret reisleri, "Ordu, bir süreden beri bölgemizde müslümanların ve müslüman olmayanların sayıları hakkında soruşturma yapmaktadır. Bu bilginin elde edilmesi, Hükümetin belki de, Kürtleri vurup yok etmek niyetinde olduğu anlamında alındığından, nefis savunması yasaya uygun olduğuna göre, Koçgiri aşiretinin hareket tarzıda doğrudur"⁹⁷ denilerek olumsuz cevap verildi. Ancak Vilayet, bir girişimde daha bulunarak Danıştay üyesi Bitlis'li Şefik Bey'i asiler üzerinde etkili olabileceği gerekçesiyle görevlendirdi⁹⁸. Şefik Bey'in temaslarının asilere zaman kazandırmaktan başka bir işe yaramadığı ortaya çıktı⁹⁹.

93. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.262.

94. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.263.

95. N. Sevgen, *a.g.m.*, s.380. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.143.

96. Vedat Şadillili, *Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyânlar I*, Ankara 1980, s.44.

97. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.263.

98. Komal Yayınları, *a.g.e.*, s.59.

99. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.264.

Hükümet, 10 Mart 1921'de "Mamûret-ül Aziz Vilayetiyle Erzincan Sancağı ve Sivas Vilayeti'nin Divriği, Zara kazalarında sıkı-yönetim ilân edilmesine ve Sivas'ta bir sıkıyönetim mahkemesi kurulmasına karar verdi¹⁰⁰.

13 Mart'ta ise Vekiller Heyeti, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'yı Koçgiri aşireti ayaklanmasını bastırmakla görevlendirdi¹⁰¹. Fakat bu ara asilerin faaliyetleri de yoğun bir şekilde devam etmekteydi. Alişan Bey 26 Mart'ta Pülümür aşiretlerine yazdığı bir mektupta, Kürdistan'ın bağımsızlığından söz ediyor ve bunun büyük devletler tarafından kabul edilmiş olduğunu bildiriyordu. Yine Alişir de aynı şekilde 8 Nisan 1921 günü Büyük Millet Meclisi'ne bir telgraf göndererek; Divriği, Refahiye, Kuruçay ve Kemah'ın kazalarının muhtar bir yapıya kavuşturularak başına bir Kürt'ün getirilmesini istiyordu¹⁰².

Öte yandan Merkez Ordusu tarafından Kemah Müfrezesine gönderilen bir emirde; "Bastırma harekâtı Koçgiri aşiretine ve bunlara katılmak üzere Dersim'den gelmiş olan asilere, Koçgiri civarında isyana katılmış olanlara yöneltilecektir. Bunlara komşu olup, namuslu olan, kanunlara bağlılıklarını devam ettirmiş bulunan köy ve aşiretler halkının hiç bir surette zarar görmemesi çok gereklidir." denilmekteydi¹⁰³.

Dersim'den destek alarak isyan girişimlerine devam eden Koçgiri aşireti, bir kısım kasabayı basarak işgal eder. Olayların önüne geçilememesi üzerine Merkez Ordusu 11 Nisan 1921 tarihinde "Tenkil" hareketine başladı. Merkez Ordusu'nun kararlılığı ve başarısı sonucu isyanın önü alındı¹⁰⁴.

Fakat asıl tehlike bundan sonra başgösterebilirdi. Çünkü sürekli olarak Koçgiri'ye destek veren Dersimliler, her an büyük bir isyan hareketine girişebilirlerdi. Hatta Dersim'den sürekli bir şekilde Koçgiri'ye takviye kuvvetler gönderilmeye devam ediliyordu. Dersimli Kasımoğlu Munzur, Beytan aşiretiyle Kemah'ı, Erzincan'ın güneyinde bulunan Aşuran aşireti de, Seyit Rıza'nın telkinleriyle Erzincan'ı tehdit eder bir hale gelmişlerdi¹⁰⁵.

100. S. Tansel, *a.g.e.*, s.89.

101. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.264.

102. S. Tansel, *a.g.e.*, s.89.

103. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.265.

104. S. Tansel, *a.g.e.*, s.89. Ayrıca bkz: Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele de Ayaklanma Hareketleri ve Merkez Ordusu*, Ankara 1991.

105. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.153.

C- MERKEZ ORDUSUNUN DERSİM'DEKİ FAALİYETLERİ

İsyanın bastırılmaya başlanması üzerine birçok isyancı ve aileleri Dersim'in içlerine doğru çekilmeye başladılar. Ancak bu çekilme sırasında da Ovacık ve Dersim, bölge için tehlike olmaya devam etti. Ayrıca Elcezire Cephesi'nden alınan bir istihbarata göre de Dersimliler'in Elâzığ'a karşı bir saldırı hazırlığı içinde oldukları haberi alındı¹⁰⁶. Bunun üzerine Merkez Ordusu yeni tedbirler alarak isyanın Dersim ve civarında büyük boyutlara ulaşmasını önledi. Dersimliler son gayretlerini de göstererek 21/22 Mayıs 1921 gecesi 400 kişilik bir gurupla Kemah'ın güneyine 30 Mayıs'ta da 500 kadar bir kuvvetle Ilıç'a saldırdılar¹⁰⁷.

Nurettin Paşa bu tenkil hareketini Dersim'e de yayarak daha büyük boyutlara ulaşmasını şimdilik kaydıyla uygun görmez. Bu konuda 29 Mayıs'ta Erkân-ı Harbi Umumiye gönderdiği bir yazıda: "Kemah ve Erzincan'da asayiş ve sükûnun tesisi Dersim ve Ovacık'a karşı tedbir ittihazında görülmektedir. Bunun için 1. Dersim ve Ovacık'ta bilhassa Ovacık'ta neticeli ve kat'i tedibati şedide ister. 2. Bilâ tedip, idarî ve siyasî tedbirler alınmasıdır. İş şiddetli tedbirle halledilecekse hiçbir makamdan müdahaleye meydan bırakmamak için gereken talimatın hükümet-i merkeziyece ihzâr-ı harekâtı idare edecek kumandana tebliği lüzumludur. İkinci şık olacaksa cihet-i askeriye tertip edecek vazife görüntüden ibaret kalacağından muttezî programın tanzimiyle bu vazifenin kimlere verileceği hükümetçe emredilmelidir. Bana göre, senelerden beri devam eden Ovacık'taki hükümeteşizliğin halihazırıyla bırakılması düşmanların tahrikatla meşgul olduğu şu sırada caiz olamaz. Garp Cephesi'nde bir düşman taarruzu muntazırken dahil-i memlekette harekât-ı askeriye icrası muvafık görülemez. Dersimliler'e karşı pek mülayim görünmek iyi netice vermez. Islahatın her ne olursa olsun bütün Dersim'e teşmili şu sırada asla caiz olmayıp Ovacık'a hasır ve mezkûr kazada hükümetin tesisi ile iktifa ve büyük ıslahatı vakt-i müsaidine terk etmelidir. Islahata başlamadan evvel bunun Ovacık'a münhasır olduğu hakkında Dersimliler'e teminat verilerek onların kıyama iştiraklerine meydan verilmemesi, hatta bunlardan bazı aşairin müzahareti de ümit ediliyor. Orduca Dersim'e karşı tavır böyledir. Hükümet-i merkeziye ittihaz buyurulacak kararı yapacak olan kumandanın karargâhını teşkil edecek maiyeti ile tayin ve izahı, mül-

106. ATASE:K1. 1122 D.12 F.43.

107. H. Ertuna, a.g.e., s.279-280.

kî, idarî, siyasî maruzatın tatbikine memur buyurulacak selahiyetli memurlarında talimat-ı lâzıme ile beraber tayin ve izamını arz ve rica ederim. " demektedir¹⁰⁸.

Nurettin Paşa'nın Dersim sorununu çok iyi kavradığı ve doğru teşhislerde bulunduğu bu yazısından anlaşılmaktadır. Ancak Paşa'nın bu teklifi Ankara Hükümeti'nce benimsenmez. Dersim ve civarında, nahije sayısının artırılarak yerleşme birimlerinin kontrole müsait bir hale gelmesi daha uygun görüldü. Dahiliye Vekaleti'ne göre Erzincan-Dersim arasındaki bölgelerde karakolların inşa edilerek buralarda jandarma birliklerinin bulundurulması yeterliydi¹⁰⁹.

30 Mayıs'ta Dersim'den Koçgiri'ye takviye maksadıyla giden 500 kişilik kuvvet 2 Haziran'da mağlup edildi. Bunun üzerine Alişan Bey ve arkadaşları 17 Haziran'da teslim oldular. Bu isyan hareketi böylece son buldu. Fakat Dersim'deki faaliyetler devam etmekteydi.

Koçgiri isyanına katılanlar için Sivas'ta bir mahkeme kuruldu. Bu arada Ankara'dan gönderilen Tetkik Heyeti de isyan bölgesinde incelemelerde bulundular. Tutuklular ifadelerinde bütün suçu M. Nuri Dersimî ve Alişir'in üzerine yıkmaktaydılar. Nasihat Heyeti de bu ifadeleri uygun görerek suçun Baytar Nuri ve Alişir'de olduğunu belirten bir rapor hazırladı. Neticede isyana katılanlardan çoğu mahkûm edildiler. Bunun üzerine Dersim'den Ankara Hükümeti'ne bu kişilerin affedilmesi amacıyla sürekli olarak telgraflar gönderilir. Bu isteklerine fiilî olarak destek verdiklerini göstermek maksadıyla da Erzincan-Kemah-Eğîn istikametinde saldırılarda bulunmaya başlarlar¹¹⁰.

T.B.M.M.'nde özellikle Doğulu Milletvekillerinin gayretiyle isyana katılmış olanlara af çıkar.

Bu aftan sadece Alişir ve Baytar Nuri yararlanamazlar. Affın çıkmasına Dersim bölgesindeki gerginlik ve kargaşanın devam etmekte olmasının yanında, batıda da Yunan tehlikesinin gittikçe büyük boyutlara ulaşmakta olduğunun da etkisi vardır.

Ankara Hükümeti yıllardan beri merkezî otoriteye karşı gelmiş olan ve bir çıbanbaşı durumundaki Dersim'e "şimdilik" herhangi bir müdahalenin uygun olmadığı görüşündeydi.

108. ATASE:Kl. 1122 D.12 F.58

109. ATASE: Kl. 1126 D.27 F.3.

110. M.N. Dersimî, a.g.e., s.162.

Merkez Ordusu'nun isyanı basatırmadaki kararlılığı ve başarısı üzerine Seyit Rıza ve Alişir'in önderliğinde isyan hareketini daha değişik yönlere yayma girişimleri olur. Seyit Rıza ve Alişir, 5 Eylül'de Ovacık'a bağlı Lerenk Köyü'nde birçok aşiretin katıldığı bir toplantı düzenlediler. Alişir toplantıda "Avrupa devletlerinin dört vilayetten ibaret bir Kürdistan'ı kabul ve tasdik ettiklerini ancak Ankara Hükümeti'nin bunu kabul etmediğini, ayrıca Alevîlerin tamamının mahvı için Türk subaylarının cebinde talimat olduğunu" belirterek isyan hareketini daha geniş boyutlara çekmek ister¹¹¹. Alişir'in bu çabalarına birkaç aşiret dışında pek itibar edilmemesine rağmen Türk birliklerine birtakım saldırılar oldu. Bu tehlike Merkez Ordusu'nun küçük bir kuvvet kaydırımıyla bertaraf edildi.

SONUÇ

Dersim bölgesi coğrafi konumu ve sosyal yapısı itibarıyla yüzyıllardan beri merkezî otorite sorun teşkil etmiştir. Son olarak Koçgiri isyanı niteliğinde başlayan ve yayılan hareket birden Dersim sorunu olarak ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine sorunun yatıştırılması maksadıyla bölgeye heyetler gönderildi¹¹². M. Kemâl Paşa da Seyit Rıza'dan sükûnetin muhafazasını rica etmekteydi¹¹³.

Bu ayaklanmadan sonra Ankara Hükümeti Dersim'de yeni bir idarî yapılanmaya gitti. 1922 yılında Dersim, Mamuret-ül Aziz Vilayeti'nden ayrılarak bir il durumuna getirildi. Dersim, il olarak bu yapısını Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar sürdürdü.

Dersim sorunu 1937 yılında yeni bir aşama kaydederek büyük bir isyan haline dönüşecektir¹¹⁴.

111. ATASE:Kl. 732 D.27 F.5.

112. S. Tansel, *a.g.e.*, s.90. H. Ertuna, *a.g.e.*, s.281.

113. M.N. Dersimî, *a.g.e.*, s.163-166.

114. Suat Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s.123-159.